

NEZNÁMÉ VELEDÍLO

Jednomu lordovi

.....
.....
.....

1845

I

Gillette

Jednoho chladného prosincového rána koncem roku 1612 přešlapoval chatrně oblečený mladík před domem v pařížské ulici Grands-Augustins. Když už se tam dost napochodoval, nerozhodný jako milenec, který si netroufá ukázat se u své první milenky, byť by byla sebepovornější, překročil nakonec práh a zeptal se, zda je mistr Frans Porbus doma. Po kladné odpovědi, kterou mu dala stařena zametající sň v přízemí, se zvolna vydal nahoru po schodech a každou chvíli se zastavoval jako nově jmenovaný dvořan, který má obavy, jak ho asi král přijme. Když vystoupal až na konec točitého schodiště, zůstal chvíli stát na chodbě a váhal, zda vzít do ruky groteskní klepadlo zdobící dveře ateliéru, kde bezpochyby pracoval autor portrétu Jindřicha IV., jehož Marie Medicejská opustila kvůli Rubensovi. Mladík prožíval hluboké pohnutí, jaké jistě rozechvělo srdce všem velkým umělcům, když v květu mládí, kdy jejich láska k umění hořela nejjasnějším plamenem, poprvé spatřili nějakého slavného génia či mistrovské dílo. Všechny lidské city mají své období prvotního rozkvětu, vyvolaného uslechtilým zanícením, které později stále slabne, až už je štěstí jen vzpomínkou a sláva jen lží. Žádná z našich křehkých emocí není tolik podobná lásce jako mladá vášeň umělce, který právě nastupuje sladkou i trýznivou cestu slávy a neštěstí, jež je jeho údělem. Je to vášeň plná smělosti i plachosti, mlhavých nadějí i jistých zklamání. Umělci, který se neroztrásl po celém těle, když se s prázdnými kapsami, ale s hlavou překypující nadáním

poprvé objevil u mistra, bude vždy chybět nějaká struna v srdci, nějaký tah štětcem, jakýsi cit a poetický výraz. Jen hlupáci pokládají za duchaplné lidi nafoukance, kteří unáhleně uvěří v budoucí slávu. Z tohoto hlediska se zdálo, že mladík má opravdový talent – máme-li alespoň nadání měřit touto počáteční plachostí, tímto nepopsatelným ostychem, který lidé předurčení ke slávě ztrácejí při praktikování svého umění, tak jako krásné ženy ztrácejí stud, když se naučí koketovat. Zvyk vítězit rozptyluje pochybnosti a ostych možná není nic jiného než pochybnost.

Chudý, bídou zkroušený novic v tu chvíli žasl nad vlastní opovážlivostí. Asi by k malíři, jemuž vděčíme za obdivuhodnou podobiznu Jindřicha IV., nikdy nevstoupil, kdyby mu zrovna náhoda neseslala zvláštní pomoc. Po schodišti stoupal jakýsi stařec. Podle výstředního oděvu, okázalého krajkového límce a sebejistého kroku mladík vytušil, že to bude malířův ochránce nebo přítel. Ustoupil mu z cesty a zvědavě si ho prohlížel v naději, že v něm objeví laskavost umělce nebo úslužnost milovníka umění. Místo toho však v jeho tváři postřehl něco ďábelského, a především ono nedefinovatelné *cosi*, které umělce přitahuje. Představte si holé, klenuté a vystouplé čelo, které přes výčnělek přecházelo v drobný rozplácly nosík, ohrnutý jako nos Rabelaisův nebo Sokratův; usměvavá a vrásčitá ústa, krátkou a hrdě vystrčenou bradu porostlou šedivými, do špičky zastřiženými vousy a oči zelené jako moře, jež sice byly zdánlivě zakalené věkem, ale díky kontrastu s perleťovým bělmem, v němž plavaly zornice, musely ve chvilkách krajního hněvu nebo nadšení vrhat magnetické pohledy. Celá tvář byla hrozně povadlá stářím a ještě více neblahým působením oněch myšlenek, které rozežírají duši i tělo. Oči už byly bez řas a nad vyčnívajícimi očními oblouky se dalo jen stěží rozeznat pár stop obočí. Posadte tuto hlavu na útlé a slabé

tělo, obklopte ji zářivě bílým krajkovým, zpracovaným jako lžíce na ryby, přehodte přes starcův černý kabátec těžký zlatý řetěz, a získáte nedokonalý obraz této postavy, již navíc šero schodiště propůjčovalo fantastické zbarvení. Skoro se zdálo, jako by nějaké Rembrandtovo plátno mlčky a bez rámu kráčelo temnou atmosférou, která je doménou toho velkého malíře. Stařec se na mladíka podíval bystrým pohledem, třikrát zaklepal na dveře, a když přišel otevřít asi čtyřicetiletý muž neduživého vzezření, pozdravil: „Dobrý den, mistře.“

Porbus se uctivě uklonil a vpustil i mladíka v domnění, že ho přivedl stařec. Staral se o něj tím méně, že novic zůstával v zajetí kouzla, jaké pociťují všichni rození malíři při první návštěvě ateliéru, který jim podkřívá něco z materiálních tajů malby. Ateliér mistra Porbuse osvětlovalo okno zasazené v klenbě. Světlo se soustředilo na plátně umístěném na stojanu, zatím netknutém až na dva tři bílé tahy, a nepronikalo až do temných koutů rozlehlé místnosti; několik zbloudilých odlesků však ve stínu rozzařovalo cetku na břiše jezdeckého brnění, visícího na stěně, protínalo pruhem světla vyřezávanou a leštěnou římsu starožitné police se vzácným nádobím či rozsávalo zářící body po zrnité přízi starých, zlatem protkávaných brokátových záclon s velkými lomenými záhyby, které se povalovaly na zemi jako předlohy. Po stolicích a konzolách byly poházeny sádrové modely, fragmenty a torza antických bohyň, láskyplně vyhlazená polibky staletí. Bezpočet skic, studií provedených technikou tří tužek, rudkou nebo perem pokrývalo stěny až ke stropu. Mezi krabičkami na barvy, lahvičkami s olejem a esencemi a převrácenými stoličkami zůstávala jen úzká cestička, kudy se dalo projít pod aureolu vrhanou vysokým oknem, jehož světlo dopadalo přímo na bledou Porbusovu tvář a na slonovinově bílou lebku prapodivného návštěvníka.

Mladíkovu pozornost brzy cele upoutal obraz, jenž se v onom čase nepokojů a revolucí už proslavil a na nějž se chodili dívat někteří z těch tvrdohlavců, jimž vděčíme za to, že během zlých časů udržovali posvátný oheň. Šlo o krásné plátno znázorňující *Marii Egyptskou*, jak se chystá zaplatit za plavbu do Jeruzaléma. Toto mistrovské dílo bylo určeno pro Marii Medicejskou, která je prodala v době bídy.

„Tvá světice se mi líbí,“ řekl stařec Porbusovi, „a dal bych ti za ni o deset zlaťáků víc, než nabízí královna. Ale abych se s ní o ten obraz přetahoval? U ďasa, to ne!“

„Přijde vám podařená?“

„Hm, hm,“ zamumlal stařec. „Podařená? Ano i ne. Ta holka není špatně načmáraná, ale nežije. Vy všichni si myslíte, že jste udělali dost, když jste správně nakreslili postavu a všechno dali tam, kam to podle zákonů anatomie patří. Pak ten náčrt vybarvíte tělovou barvou, kterou jste si předem namíchali na paletě, dáváte přitom pozor, aby jedna strana byla tmavší než druhá, a protože občas kouknete na nahou ženu, co před vámi stojí na stolku, myslíte si, že jste napodobili přírodu, namlouváte si, že jste malíři, že jste uloupili Bohu jeho tajemství...! Pchá! Pokud člověk chce být velký básník, nestačí důkladně znát syntax a nedělat gramatické chyby. Jen se na tu svou světici podívej, Porbusi. Na první pohled vypadá úžasně, ale při bližší prohlídce si všimneš, že je přilepená na plátně a že by ji člověk nemohl obejít. Je to silueta, která má jen jednu stranu, vykrojený jev, obraz, který se nemůže obrátit ani změnit polohu. Tady mezi tou paží a pozadím obrazu není cítit vzduch. Sice jsi správně zachoval lineární i vzdušnou perspektivu, ale přes všechno to chvályhodné úsilí nemohu uvěřit, že tím krásným tělem proudí teplý dech života. Mám pocit, že kdybych se dotkl toho pevného a oblého

hrdla, studilo by jako mramor! Kdepak, můj milý, pod tou bleudou kůží nepulzuje krev, život nevlévá svou šarlatovou vláhu do žil a vlásečnic, jež se síťovitě proplétají pod jantarově průsvitnou pokožkou spánků a hrudi. Tohle místo se chvěje, ale tohle je naopak nehybné, život a smrt se utkávají v každém detailu; tady je to žena, tady socha, tam zase mrtvola. Tvůj výtvar je neúplný. Dokázal jsi hýčkanému dílu vdechnout jen část své duše. Prometheova pochodeň v tvých rukou nejednou zhasla a mnoha míst obrazu se nedotkl nebeský plamen.“

„Ale čím to, můj drahý mistře?“ uctivě se otázal Porbus, zatímco mladík jen stěží přemáhal chuť starce ztlouci.

„To ti hned povím,“ odpověděl stařík. „Nerozhodně jsi kolísal mezi dvěma metodami, mezi kresbou a barvou, mezi trpělivým puntičkářstvím, neústupnou precizností starých německých mistrů a oslepujícím žářem, šťastnou hojností italských malířů. Chtěl jsi napodobit zároveň Hanse Holbeina i Tiziana, Albrechta Dürera i Paola Veroneseho. Nádherná ctižádost, to se ví! Ale jaký je výsledek? Nedosáhl jsi ani přísného půvabu strohosti, ani šalebné magie šerosvitu. Jako když roztavený bronz trhá příliš slabý kadlub, prolomily na tomto místě Tizianovy bohaté, světlé barvy tenký dürerovský obrys, kam jsi je vлил. Jinde zase náčrt odolal a zadržel nádherné překypění benátské palety. Tvá postava není ani dokonale nakreslena, ani dokonale namalována a všude nese stopy této nešťastné váhavosti. Jestliže ses necítil dost silný, abys ve výhni svého génia sloučil oba konkurenční styly, měl sis otevřeně vybrat jeden, nebo druhý, abys docílil jednoty, která napodobuje jednu z podmínek života. Na tvém obraze jsou pravdivé jen střední partie, obrysy jsou falešné, nezavinují se a neslibují, že je něco za nimi. Tady je pravda,“ řekl stařec a ukázal na hrud světiče. „A taky tady,“ upozornil na místo, kde končilo rameno.

„Ale tady,“ vrátil se doprostřed hrdla, „tady je všechno falešné. Raději to nerozebírejte, byl bys z toho zoufalý.“

Stařec se posadil na stoličku, složil hlavu do dlaní a odmlčel se.

„Mistře,“ oslovil ho Porbus, „a přece jsem to hrdlo pečlivě prostudoval podle skutečnosti. Bohužel však v přírodě existují pravdivé účinky, které na plátně už nepůsobí pravděpodobně...“

„Posláním umění není napodobovat přírodu, ale vyjádřit ji! Nejsi žádný mrzký kopista, ale básník!“ vykřikl vzrušeně stařec a umlčel Porbuse despotickým gestem. „Jinak by sochař mohl jednoduše odlít ženu a měl by po námaze! Ale jen zkus odlít ruku své milenky a polož si ji před sebe – spatříš ohavnou mrtvolu, která se předloze vůbec nepodobá, a budeš se muset uchýlit ke dlátu sochaře, který ti ji sice nezpodobí přesně, ale zato znázorní její pohyb a život. Naším úkolem je vystihnout ducha a duši, tvářnost věcí a bytosti. Účinky! Účinky! Vždyť to jsou jenom vnější projevy života, a ne život sám. Tak třeba ta ruka, když už jsem si ji vzal za příklad, ruka není spojena jen s tělem, nýbrž vyjadřuje a prodlužuje myšlenku a tu je zapotřebí zachytit a přetlumočit. Ani malíř, ani básník, ani sochař nesmějí oddělovat účinek a příčinu, které jsou neoddělitelně propleteny. Tohle je ten opravdový zápas! Mnozí malíři vítězí instinktivně, a přitom nemají ani ponětí o této kardinální otázce umění. Kreslíte ženu, ale nevidíte ji! Tímto způsobem se vám nikdy nepodaří vniknout do tajemství přírody. Aniž si to uvědomujete, reprodukuje vaše ruka model, podle kterého jste malovali u mistra. Nenoříte se až do samých hlubin tvaru, nepronásledujete jej dost láskyplně a vytrvale, když před vámi prchá a kličkuje. Krása je přísná a vzdorovitá, takto se dostihnout nedá; musíte trpělivě vyčkávat, počíhat si na ni a pak ji popadnout a pevně sevřít, abyste ji donutili se vzdát. Tvar je Proteus mnohem nepolapitelnější a úskočnější než Proteus z báje,

teprve po dlouhých bojích ho můžeme přimět, aby nám odhalil svou pravou tvář. Ale vy, vy se spokojujete s první podobou, v níž se vám ukáže, nebo nanejvýš s druhou, třetí. Tak si nepočínají vítězní bojovníci! Tito nepřemožení malíři se nenechávají oklamat všemi těmito vytáčkami, vytrvávají tak dlouho, dokud příroda není přinucena ukázat se ve vši nahotě a ve svém pravém duchu.

Právě tak postupoval Raffael,“ prohlásil stařec a smekl černý sametový čepec na znamení úcty, již choval ke králi umění, „jeho drtivá převaha pochází z vnitřního smyslu, který jako by u něj chtěl prolomit tvar. V jeho postavách je tvar tím, čím je pro nás, tlumočnickem myšlenek, pocitů, celé širé poezie. Každá postava je světem pro sebe, portrétem, jehož model se zaskvěl ve vznešeném vidění, zbarvený světlem, přivolaný vnitřním hlasem a obnažený nebeským prstem, jenž v minulosti celého jednoho života odkryl zdroje výrazu. Odíváte své ženy v krásné róby z masa a draperie z vlasů, ale kde je krev, která vyvolává klid nebo vášně, která způsobuje všechny jednotlivé účinky? Tvá světice je brunetka, ale tohle patří blondýně, můj nebohý Porbusi! Předvádíte nám postavy, které jsou jenom bledými, vybarvenými preludy – a tohle nazýváte malířstvím a uměním. Protože jste namalovali něco, co vypadá víc jako žena než dům, namlouváte si, že jste dosáhli cíle, a celí hrdí na to, že už nemusíte vedle svých výtvorů psát *currus venustus* a *pulcher homo*, ‚půvabný vůz‘ a ‚krásný muž‘, jak to dělali první malíři, představujete si, jací jste úžasní umělci! Ohó! Tak daleko ještě nejste, kolegáčkové moji, to budete muset spotřebovat ještě hodně tužek a pláten! Jistě, jistě, ženy drží hlavu tímto způsobem, takhle berou do ruky sukni, oči jim malátní a jihnou v takovémto sladce odevzdaném pohledu, stíny řas se jim takto třepetají na tvářích. Je to ono, a není to ono. Co chybí? Úplná maličkost, ale ta maličkost je vším. Máte tam zdání života, ale

nevyjadřujete jeho překypující plnost, ono neuchopitelné *něco*, co je možná duše a co se vznáší nad tělesnou schránkou jako oblak; zkrátka onen květ života, který zachytili Tizian a Raffael. Kdyby člověk vyšel z nejzazšího bodu, kam jste dospěli, možná by maloval znamenitě; jenže vy polevujete příliš brzy. Dav vás obdivuje, pravý znalec se usmívá. Ach Mabusí, můj mistře,“ dodala ta podivná osoba, „jsi zloděj, odnesl sis s sebou život! Ale i tak,“ pokračoval, „je tohle plátno pořád lepší než obrazy toho bídáka Rubense s horami vlámského masa, poprášeného rumělkou, záplavami zrzavých vlasů a s celým tím barevným lomozem. Vy tam aspoň máte barvu, cit a kresbu, tři základní složky umění.“

„Ale vždyť ta světice je překrásná, drahý pane!“ vykřikl mladík, když se probral z hlubokého zasnění. „Tyhle dvě postavy, Marie a převozník, jsou pojaty s jemností, o jaké se může italským mistrům jen zdát. Neznám jediného z nich, kdo by uměl takhle vystihnout lodníkovu nerozhodnost.“

„Tenhle uličník patří k vám?“ zeptal se Porbus starce.

„Ach mistře, omluvte mou troufalost,“ začervenál se novic. „Jsem nikdo, pouhý neškolený čmáral a teprve nedávno jsem dorazil do tohoto města, zdroje všeho vědění.“

„Tak šup, do práce!“ vyzval ho Porbus a podal mu rudku a list papíru.

Neznámý svižně překreslil obrysy *Marie*.

„Vida, vida!“ zvolal stařec. „Vaše jméno?“

Mladík se dole podepsal jménem *Nicolas Poussin*.

„Nu, to není špatné na začátečníka,“ prohlásil ten zvláštní muž, který předtím tak blouznivě řečnil. „Vidím, že před tebou můžeme mluvit o malířství. Nemám ti za zlé, že jsi obdivoval Porbusovu světici. Všichni ji mají za mistrovské dílo a jenom ti, kdo jsou zasvěceni do nejhlubších tajemství umění, dovedou odhalit

její nedostatky. Ale protože si zasloužíš poučení a budeš je schopen pochopit, ukážu ti, jak málo tomu dílu chybí k dokonalosti. Měj oči na stopkách a dávej dobrý pozor, podobnou příležitost už možná nikdy nedostaneš. Porbusi, paletu.“

Porbus šel pro paletu a štětce. Stařík si prudkými, křečovitými pohyby vyhrnul rukávy a uchopil paletu s připravenými barvami, kterou mu podával Porbus; pak mu z rukou spíše vyrval, než vzal hrst štětců všech velikostí a vousy se mu náhle výhruzně zježily jako muži, jenž pocítil neodolatelné svrbění milostné choutky. Zatímco nanášel na štětec barvy, cedil mezi zuby: „Takovéhle odstíny vyhodit z okna i s tím, kdo je namíchal! Jsou odpudivě syrové a falešné – kdo má tímhle malovat?“ Potom začal namáčet špičku štětce do různých hromádek barev s takovou horečnatou energií, že občas proběhl celou jejich škálu rychleji, než varhaník proběhne celý rozsah klaviatury při velikonočním *O filii*.

Porbus a Poussin stáli bez hnutí každý na jedné straně plátna a napjatě na ně upírali zrak.

„Vidíš, mladíku,“ řekl stařec a ani se neotočil, „vidíš, jak dva tři tahy a troška namodralé lazury stačí k tomu, aby se kolem hlavy světice rozproudil vzduch. Vždyť se nebožačka musela v té husté atmosféře dusit! Koukej, jak teď draperie povlává, hned je vidět, že ji nadnáší vánek! Předtím vypadala jako naškrobené a přišpendlené plátno. Všímáš si, jak hedvábný lesk, který jsem teď nanesl na hrud, vystihuje měkkou poddajnost dívčí pleti a jak odstín namíchaný z červené hnědi a páleného okru rozehřívá ten šedivě chladný stín, kde krev tuhla, místo aby obíhala? Chlapče, chlapče, co ti tady ukazuju, to tě nikdo jiný nenaučí. Jen Mabuse znal tajemství, jak vdechnout postavám život. Mabuse měl jediného žáka a to jsem já! Já žádného neměl a už jsem starý. Jsi dost chápavý, abys z toho, co jsi už viděl, vytušil zbytek.“

Zatímco hovořil, vylepšoval ten prazvláštní stařec všechny části plátna: tady dva tahy štětcem, tady jediný, ale vždy s takovým citem, že výsledkem byl skoro nový obraz, ovšem obraz prosáklý světlem. Pracoval s tak horlivým zápalem, že se mu na holém čele perlil pot; ruce se mu jenom míhaly, a to pohyby tak netrpělivými a trhanými, až se mladému Poussinovi zdálo, že starcovo tělo posedl nějaký démon a hýbe jím proti jeho vůli. Nadpřirozený lesk očí a křečovitě pohyby, které jako by svědčily o probíhajícím zápasu, dodávaly této domněnce zdání pravděpodobnosti, které muselo mocně zapůsobit na mladistvou obrazotvornost začínajícího malíře.

Stařec nepřestával povídat: „Plesk, plesk, plesk! Takhle se na to musí, chlapečku! No tak, mé milé štětce, přihřejte mi ten ledový odstín! Hurá do toho! Ťuk, ťuk, ťuk!“ Tak mluvil a vléval teplo do míst, která mu připadala neživotná, několika barevnými skvrnami odstraňoval rozdíly v temperamentu a obnovoval jednotu tónování, jakou vyžadovala plamenná Egypťanka.

„Vidíš, chlapče, počítá se jen poslední tah. Porbus jich udělal sto, já jenom jeden. Nikoho nezajímá, co je vespod. To si zapiš za uši!“

Konečně se ten démon zastavil, obrátil se k Porbusovi s Poussinem, oněmělým úžasem, a řekl jim:

„To se pořád ještě nevyrovná mé *Krásné hašteřilce*, ale už by se pod to člověk mohl podepsat. Ano, já bych se pod to podepsal,“ dodal. Pak vstal, vzal zrcátko a chvíli si v něm dílo prohlížel.

„A teď se pojďme naobědvat!“ navrhl. „Zvu vás oba k sobě. Mám uzenou kýtu a dobré víno! Co říkáte? Časy jsou zlé, ale co je nám do toho – popovídáme si o malířství! V tom nám nikdo nemůže zabránit. A tenhle chlapík,“ dodal a poklepal Poussinovi na rameno, „ten má talent.“